

ske holdning, men listen over stempler var meget ufuldstændig, og senere har den ene efter den anden arbejdet med sagen, så der nu kun er få uløste spørgsmål tilbage, når det gælder guldsmedene. Anderledes med kandestøberne. Deres produktion var ikke så eftertragtet af museer og samlere som genstande af guld og sølv, men vil man forstå det danske håndværk, må også deres stempler samles, og man har også fået øjet åbent for, at der i deres produktion ligger værdier, der ikke må negligeres. Et bevis herpå ses i de stadig stigende priser på sager af tin.

1942 begyndte museumskonsulent P. Halkjær Kristensen at samle mærkerne fra de danske kandestøbere, og det blev et omfattende arbejde, da alt materiale i museerne skulle samles og suppleres med, hvad private ejere kunne stille til rådighed, men trods megen flid nåede han ikke at lægge sidste hånd på værket, som dog var så vidt fremme, at dr. Holger Rasmussen kunne tilrettelægge og udgive det. I modsætning til listerne over guldsmedenes mærker er kandestøbernes ikke bragt i eftertegning, men i fotografi, så tegnerens mellemlid er undgået, og brugeren af bogen direkte har stemplet foran sig, og kandestøbernes mærker er så individuelle, at det er nødvendigt. Eksempelvis kan det nævnes, at kandestøber i Odense Niels Fr. Ebbesen Sørensen, der blev mester 1841, i sit stempel for den fineste kvalitet af tin, det engelske tin, brugte en let variation af Thorvaldsens engel i relieffet om dagen. Hos Morten Lutzen, der blev mester i Sakskøbing 1757, blev englen udformet som en klassisk fortunafigur. Desværre er det ikke angivet, i hvilken størrelse stemplerne er gengivet.

Der er bevaret færre genstande af tin end af sølv, da de fleste ting er gået i smeltekedlen, og bogen vil formentlig ansprende til at opspore de endnu ukend-

te unsager. Dermed vil måske hidtil ukendte stempler komme frem. Halkjær Kristensens bog bliver sikkert begyndelsen til en fornyet studium af denne side af håndværkets kultur. Ved en ny udgave, som må komme, når der er samlet mere materiale, bør der også søges i Norge, da der måske er udført kandestøberarbejder hertil fra Danmark.

Helge Søgaard

N.J. Israelsen: *Vindeltrapper af træ i Danmark*. (Foreningen til gamle Bygningers Bevaring 1983) 78 s. Ill.

Tiden er faret hårdt frem mod vore gamle bygninger, og restaureringerne har trods al pietet medvirket til at fjerne det gamle. Det gælder også for trapperne, og N.J. Israelsen har derfor med denne instruktive bog reddet, hvad der kunne reddes, til forståelsen af denne side af dansk bygningskunst, idet han gennemgår vindeltrappernes historie med udgangspunkt i den middelalderlige kirke i Venge. De må have været meget yndede, da der endnu ved industrialismens begyndelse blev indsat vindeltrappe af støbejern i tre fynske herregårde. Deres bygning af træ ser ud til at komme frem under renæssancen, og den bedst kendte af dem er den, der nu står i Nationalmuseet, hvortil den kom 1856-57 fra Slesvig by. Den har stået frit og er derfor rundhåndet udstyret med billedskæring, muligvis af den berømte mester H. Ringerinck. Andre trapper indgår som et uadskilt led af hele huset, hvor de sidder, og kan ikke flyttes fra det, men det er den dygtighed, hvormed de er konstrueret, der gør dem værd at bevare. Bogen gennemgår de forskellige måder, hvorpå, en vindeltrappe kan rejses, og modbeviser dermed den ofte fremsatte påstand om håndværkets pri-

mitive standpunkt for dum. Dets udøvere skulle tværtimod have erfaring og færdighed for at præstere, hvad byggherren forlangte, så bogen er blevet et smukt mindesmærke over fortidens oversete og forglemte håndværker.

Helge Søgaard

Bent Jørgensen: *Dansk stednavneleksikon. Jylland – sydlige del. Fyn med omliggende øer.* (Gyldendal 1983), 156 s.

Efter udsendelsen 1981 og 1982 af de foregående bind er stednavneleksikonet med dette bind afsluttet. Det kan føjes til, hvad der tidligere er skrevet, at de tre bind indeholder et spændende billedmateriale, der i sig selv er et studium værd.

Ib Gejl

Jens Lampe (red.): *Møller og møllere i Danmark gennem 100 år. Dansk Møllerforening 1884-1984.* (Forlaget Chronos, 1984). 139 s.

Festskriftet ved Dansk Møllerforenings 100-års jubilæum rummer 2 hovedartikler og nogle mindre, kulturhistoriske bidrag. Den ene hovedartikel er skrevet af Anders Jespersen, der er møllesagkyndig medarbejder ved Nationalmuseet. Han giver et kort rids af møllernes udviklingshistorie, hvor man især fæstner sig ved perioden 1750-1850. I dette tidsrum blev – med Holland som foregangsland – mølleteknikken væsentlig forbedret i såvel vind- som vandmøller. Teknikken bredte sig til Belgien, England, Nordvesttyskland og Danmark og medførte en forøgelse af produktiviteten i vind- og vanddrevne møller med 1000 %. Det karakteriserer i sig selv perioden, men er også med til at forklare vind- og vandmøl-

lernes relative sejlivethed, efter at dampmøllerne var slået igennem omkring 1850.

Om perioden efter 1850 handler festskriftets anden hovedartikel, som er en gennemgang af Dansk Møllerforenings historie. Den blev oprettet som svar på en begyndende organisering blandt svendene og på problemerne i forbindelse med omstillingen fra vegetabilsk til animalsk landbrugsproduktion, som også berørte de mange kundemøller på landet, som gradvis mistede den traditionelle mel- og grynproduktion, men fik nye muligheder ved foderstofforarbejdelse, hvilket imidlertid krævede en omstilling. Foreningen var fra starten domineret af de store møller, som dog i tidens løb dannede deres egen organisation. Fra mellemkrigstiden satte et markant medlemsfratagelse ind. Antallet af møller var stadig faldende, og de fleste møllere forskød aktiviteten til deres hidtidige bivirksomhed: landbrug, bageri, kornhandel etc. De gamle vind- og vandmøllers totale forsvindning som fungerende virksomheder begyndte at tegne sig i horisonten, men energikrisen fra 1973 har åbnet muligheder specielt for vindmøllerne. Det er for så vidt ikke nye muligheder, for allerede i begyndelsen af århundredet blev der her i landet – med Poul la Cour som foregangsmand – arbejdet på at udnytte vindkraften til el-produktion, men energikrisen har givet vindkraften ny aktualitet og Dansk Møllerforening et voksende medlemstal i de allerseneeste år.

Festskriftet er ikke skrevet af historikere. Det er – bedømt på sine egne præmisser – en vellykket bog. Udstyret er pænt og artiklerne interessante. Der er mindre fejl og unøjagtigheder, men det er uden større betydning, og man er Dansk Møllerforening taknemlig for, at den har ladet udarbejde et fest-